

UDK 27-722.52Dobrića, J.
27-772(497.571+450.361)"18"
272-678
<https://doi.org/10.53745/ccp.49.96.5>
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 27. 6. 2025.
Prihvaćeno za objavljivanje: 11. 7. 2025.

ZAMISAO BISKUPA JURJA DOBRILE O UJEDINJENJU POREČKO-PULSKE I TRŠČANSKO-KOPARSKE BISKUPIJE

Mihovil DABO
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet
Sveučilište Jurja Dobrića, 52 100 Pula
mihovil.dabo@unipu.hr

Zamisao biskupa Jurja Dobrića o ujedinjenju Porečko-pulske i Tršćansko-koparske biskupije te podizanju dječjačkoga sjemeništa u Pazinu nije nepoznata u literaturi, ali se vrlo često svodi na usputnu bilješku. U radu se opisuje dvojaki kontekst te inicijative, pri čemu se skreće pažnja na reforme provedene do 1830. godine na širem istočnojadranskom prostoru, ali i na povezanost s Dobrićinim svjetonazorom, koji je obuhvaćao vjersku, društvenu i nacionalnu sastavnicu.

KLJUČNE RIJEČI: *Istra, reforme, Porečko-pulska biskupija, Tršćansko-koparska biskupija, sjemeništa, Juraj Dobrića*

Uvod

U hrvatskoj je historiografiji posvećenoj modernoj povijesti istarskoga poluotoka, ali i u sintetskim pregledima širega obuhvata, odavno prihvaćena nezaobilazna uloga Jurja Dobrića. K tome, taj istarski biskup zauzima važno mjesto i u radovima nastalim u okviru drugih historiografskih tradicija, neovisno o činjenici da potonja djela ponekad kritički propituju njegovu djelatnost i utjecaj. Ukratko, studije koje razrađuju ili problematiziraju nastanak i razvoj modernih identiteta na istarskom prostoru neizbježno uključuju i osvrt na Dobrićinu aktivnost.¹

¹ Kao polazište za detaljniju analizu opsežne bibliografije radova važnih za poznavanje uloge Jurja Dobrića može poslužiti osvrt na uvodnim stranicama monografije: DABO, *Sve za Boga, vjeru i puk*, 11–16. Stajali-

Spomenuta aktivnost, međutim, u literaturi nije jednoznačno definirana. Angažirajući se na više polja: kao političar, preporoditelj, poticatelj obrazovanja i širenja pisane riječi na hrvatskom jeziku te crkveni velikodostojnik, Dobrila je za sobom ostavio raznorodno stvarno i simboličko nasljeđe. Ta je činjenica svakako utjecala na interpretatore biskupove djelatnosti koji su kao jezgru njegova rada naglašavali neku od navedenih sastavnica, pri čemu su do izražaja znale doći i svjetonazorske razlike među autorima. Davna polemika *Naše sloge i Pučkoga prijatelja* o stotoj obljetnici Dobrilina rođenja, na koju je jezgrovito podsjetio Stipan Trogrlić u uvodu svoga članka o biskupovu pastoralnom djelovanju,² proizašla je ponajprije iz ideoloških sporenja s početka dvadesetoga stoljeća i ne može se uzeti kao primjer sustavne historiografske raščlambe djelatnosti pokojnoga biskupa. Ipak, sučeljavajući prosvjetnu i pastoralnu Dobrilinu ulogu kao moguće osnove njegova rada, člankopisci navedenih istarskih glasila u određenoj su mjeri prethodili budućim stručnijim prilozima kojima se nastojalo proniknuti u motive toga velikodostojnika.

Gotovo stoljeće i pol nakon Dobriline smrti moguće je ustvrditi kako ga historiografija u prvom redu pamti kao poticatelja širenja nacionalne identifikacije među istarskim Hrvatima i političara, a tek uzgredno kao biskupa.³ Uz oslonac na argumentiranu tvrdnju da sastavnice njegove djelatnosti nisu međusobno isključive, nego se prožimaju u promišljenim dugogodišnjim aktivnostima, oblikovanima lokalnim, ali i imperijalnim kontekstom,⁴ moguće je ustvrditi kako svaki od tragova što ih je biskup Dobrila ostavio u sebi sadrže tragove jedinstvenoga svjetonazora. Tako, primjerice, molitvenik *Otče, budi volja tvoja* nije isključivo vjersko štivo nego i snažan poticaj standardizaciji hrvatskoga jezika u Istri,⁵ na stranicama *Naše sloge* zrcale se preporodni ciljevi, ali i želja da seosko stanovništvo ostane vezano uz kršćanske nazore,⁶ a odredbe stipendijske zaklade obuhvaćaju obrazovne, vjerske i preporodne poticaje.⁷

Jednako višeznačna bila je i Dobrilina nakana podizanja dječjačkoga sjemeništa u Pazinu, inicijativa koja, za razliku od netom navedenih, nije urodila priželjkivanim rezultatom, ali u potpunosti odražava biskupovu želju za popravljanjem vjerske, društvene i nacionalne situacije na poluotoku. Potrebno je stoga sažeto pojasniti kontekst, odnosno problematiku obrazovanja istarskih kandidata za svećeničko zvanje kao pitanja koje nadilazi Dobrilino doba, a zatim opisati razvoj biskupove zamisli, koja nije realizirana za njegova života, no u sebi sadrži sve bitno za razumijevanje njegove djelatnosti.

šte hrvatske historiografije sažeto se odražava u ocjeni Nevija Šetića, formuliranoj pod utjecajem pristupa Miroslava Hrocha, kako je Dobrila "središnja osoba središnje faze nacionalne integracije u Istri": ŠETIĆ, O procesu integracije suvremene hrvatske nacije u Istri, 127. Kao primjeri radova izvan nacionalnoga povjenskičarskog okrilja u kojima osvrtna Dobrilinu djelatnost zauzima istaknuto mjesto, a nastalih na temelju opsežnih istraživanja, mogu se navesti monografije: CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri (1860–1907)*; APOLLONIO, *Libertà, autonomia, nazionalità*; APOLLONIO, *Nel tardo Ottocento asburgico*; SIMON, *Die bedrohte Ordnung der Vielfalt*. Premda interpretiraju istarsku stvarnost druge polovice devetnaestoga stoljeća na različite načine, autori se u navedenim djelima višekratno referiraju na biskupa Dobrilu, potvrđujući njegovo značenje.

² TROGRLIĆ, Neki naglasci u pastoralnom djelovanju biskupa Jurja Dobrile, 153–154.

³ IVELJIĆ, Modernizacija izvana i modernizacija iznutra, 89–90; MANIN, Istra u 19. stoljeću, 438–439.

⁴ DABO, *Šve za Boga, vjeru i puk*, 212.

⁵ FONOVIĆ CVIJANOVIĆ, Jezik četiriju izdanja molitvenika *Otče, budi volja tvoja*, 49.

⁶ DABO – ŠETIĆ, *Naša sloga 1870. – 1915.*, 30–31.

⁷ MILOHANIĆ, *Dr. Juraj Dobrila*, 29–30.

1. Promjene u organizaciji crkvene administracije na sjevernom Jadranu i posljedice za sjemenišno obrazovanje

1.1. Utjecaj širenja austrijske vlasti na nekadašnje mletačke teritorije

Okolnosti u kojima je sredinom devetnaestoga stoljeća djelovao biskup Dobrila velikim su dijelom plod dugih i zamršenih reformskih zahvata kojima je ne samo sjeverni Jadran nego znatno šire područje izloženo od osamnaestoga stoljeća. Uzevši u obzir činjenicu kako je pokretač crkvenih upravnih i teritorijalnih promjena u navedenom razdoblju habsburški dvor, potrebno je barem sažeto podsjetiti na poveznicu između širenja austrijske vlasti, dokidanja stoljetne upravne podvojenosti i preoblikovanja dijecezanskih granica, ali i njihova ustroja.⁸

Istočnojadranski prostor kojim je stoljećima gospodarila Mletačka Republika, od 1797. do 1815. godine prolazio je kroz niz brzih promjena uzrokovanih širenjem, a zatim i svršetkom francuske uprave. Po okončanju Bečkoga kongresa 1815. godine, uslijedilo je razdoblje potrage za zadovoljavajućim rješenjem koje bi pod austrijskim vrhovništvom nadomjestilo kratkotrajne Ilirske provincije. Nakon čitavoga desetljeća tijekom kojega se novoformirana Kraljevina Ilirija, administrativna tvorevina koja nikad nije zaživjela kao djelatna upravna jedinica, postupno teritorijalno reducirala i unutarnjim ustrojem približavala kompromisnom rješenju, istarski prostor konačno je objedinjen unutar jedne autonomne cjeline. Istarsko okružje sa sjedištem u Pazinu od 1825. godine objedinjavalo je ne samo čitav poluotok u geografskim granicama nego i riječko zaleđe te Kvarnerske otoke.⁹

Premda se habsburška potraga za učinkovitim upravnim i političkim sustavom Carevine u cjelini nastavila idućih desetljeća, na sjevernom je Jadranu temeljni upravni okvir ostao neizmijenjen: nakon niza neprovedenih reformskih zamisli i odredaba u razdoblju između 1849. i 1861. godine, Istarsko okružje zamijenila je Markgrofovija Istra, kao dio krunovine Austrijsko primorje s namjesništvom u Trstu.¹⁰ Markgrofovija je zadržala navedeni teritorijalni opseg, a zahvaljujući proširenju pokrajinske autonomije dobila je svoj Zemaljski sabor i vladu sa sjedištem u Poreču. Biskup Dobrila kao političar, preporoditelj i javna osoba najvažnije je aktivnosti provodio ograničen opisanim administrativnim uređenjem.

1.2. Povezanost državnih interesa i modernizacije crkvene uprave

Kako je navedeno, administrativne reforme i inovacije pratilo je prekranje crkvenih granica, također motivirano namjerama austrijskih vlasti da ih u prosvijećenome jozeфинističkom duhu ustroje prema vlastitom interesu. Te su reforme provedene postupno, u razdoblju dužem od ranije opisanih upravnih promjena. Štoviše, prekranja su na sjevernojadranskom prostoru potrajala gotovo čitavo stoljeće, uzme li se kao početak ukidanje

⁸ Navedena povezanost naglašena je u uvodu rada: ČOSIĆ, *Državna uprava u Dalmaciji*, 52.

⁹ Za nastanak Kraljevine Dalmacije, kao i referentnu literaturu, usp. TROGRLIĆ, *Dalmacija u 19. stoljeću*, 29–31, 117–121. Administrativne promjene na istarskom prostoru između 1797. i 1825. detaljno su prikazali STULLI, *Istarsko okružje 1825.–1860.*, 7–16; i ŠIDAK, *Hrvatski narodni preporod*, 101–103.

¹⁰ STULLI, *Istarsko okružje 1825.–1860.*, 20–40.

Akvilejskoga patrijarhata sredinom osamnaestoga stoljeća, a kao postizanje trajnoga okvira proglašenje Gorice sjedištem Nadbiskupije i Ilirske crkvene pokrajine 1830. godine.¹¹

Proces modernizacije crkvenoga ustroja na istočnojadranskoj obali historiografija s razlogom opisuje uz pozivanje na odredbe bule Lava XII. *Locum Beati Petri*, objavljene u lipnju 1828. godine. Taj značajni dokument, međutim, dio je opsežnoga izvornog gradiva koje svjedoči o dugotrajnim diplomatskim naporima austrijskih vlasti da nametnu vlastita rješenja i pokušajima Svete Stolice da održi što više od tradicionalnog ustroja, ali crkvena je vlast ipak bila prisiljena na prihvaćanje podređenoga položaja u pregovorima. Nažalost, sučeljene interese pri preoblikovanju biskupija na istarskom prostoru moguće je tek naslutiti oslanjajući se na rezultate istraživanja za susjedne istočnojadranske teritorije.¹² Rezultat ukazuje kako je i na sjevernom Jadranu, jednako kao u Dalmaciji, na koncu uvažena osnovna namjera austrijskih vlasti prema kojoj se teritorij biskupija i crkvenih pokrajina u najvećoj mjeri trebao preklapati s administrativnim razgraničenjem.

Kada je riječ o Istarskom okružju kao i kasnijoj Markgrofoviji Istri, u crkvenom je pogledu taj prostor po dovršetku preoblikovanja pripadao trima biskupijama: Tršćansko-koparskoj, Porečko-pulskoj i Krčkoj biskupiji. Kao i Ljubljanska biskupija, od 1830. godine bile su podređene Goričkoj nadbiskupiji. U prilog važnosti opisanoga konteksta za temu ovoga rada potrebno je naglasiti da objavljena istraživanja, premda naglašavaju podređenost crkvenih reformi interesima austrijskoga dvora, ne skrivaju pozitivne rezultate u pogledu jačanja modernizacijskih procesa.¹³ Štoviše, uz ocjenu kako je crkveni preustroj na južnoslavenskom prostoru imao poticajnu ulogu i u pogledu kulturnoga i političkoga života hrvatskoga stanovništva, naglašeno je: "Istra je to osjetila pojavom biskupa Dobrile."¹⁴

1.3. Odras reformi na školovanje bogoslova

Opisani splet reformi nužno se morao odraziti i na sustavnu brigu o svećeničkom pomlatku, odnosno podizanje, organizaciju i opstanak sjemeništa kao i institucija koje su jamčile opstanak vjerskoga života i crkvenoga utjecaja među stanovništvom. Tijekom novovjekovlja istarske biskupije u tom pitanju uglavnom nisu bile u stanju pridržavati se odredaba Tridentskoga koncila, zapriječene oskudicom svake vrste. Značajan napredak predstavljalo je otvaranje koparskoga sjemeništa za čitavu mletačku Istru 1710. godine, a taj je zavod uspješno djelovao sve do 1818. godine, kada je zatvoren kako bi se obrazovanje bogoslova Austrijskoga primorja preusmjerilo u novouspostavljeno Centralno bogoslovno sjemenište u Gorici.¹⁵

¹¹ PELOZA, Hijerarhijski i teritorijalni razvoj goričke crkvene provincije, 2. dio, 55–57.

¹² PELOZA, Historijat stvaranja Modruške biskupije, 422–430; KOVAČIĆ, Ristrutturazione delle circoscrizioni ecclesiastiche, 281–283; DOLINAR, Cerkenoupravna uređitev slovenskega prostora, 57–59.

¹³ KOVAČIĆ, Ristrutturazione delle circoscrizioni ecclesiastiche, 290–291; ĆOSIĆ, Državna uprava u Dalmaciji, 59.

¹⁴ PELOZA, Historijat stvaranja Modruške biskupije, 430. Navedenu ocjenu iznio je jedan od važnijih istraživača Dobrilinoga života i utjecaja. Usp. MEDVED, Povijest Crkve u djelu dr. sc. Maksa Peloze, 17.

¹⁵ NOVACH, *Notizie storiche sui seminari*, 11–14; GRAH, Sjemeništa i teološko obrazovanje, 225–238. Potonji prilog velikim se dijelom temelji na radovima koje je isti autor objavljivao između 1980. i 1987. u časopisu *Croatia christiana periodica*, a predstavljaju važan uvid u sadržaj izvještaja što su ih istarski biskupi dostavljali Svetoj Stolici tijekom novovjekovlja.

Goričko sjemenište potpuno se uklapa u ranije opisane odnose habsburških vladara i Rima. Konkretnije, osnutak toga zavoda usko je vezan uz jozefinistički duh reformi, a ustrojem je neosporno zrcalio ponajprije državni interes podređivanja crkvenih institucija vlastitim potrebama. Ipak, takvo je sjemenište i u crkvenom pogledu očito značilo modernizacijski iskorak i prilagođavanje novim okolnostima, o čemu svjedoči njegovo trajanje. Nakon što je zavod konačno otvoren 1818. godine, nadživio je Habsburšku Monarhiju i Austrijsko primorje te su se istarski bogoslovi školovali u Gorici sve do 1947. godine.¹⁶ Mladi svećenik Tršćansko-koparske biskupije Juraj Dobrila pritom nije bio iznimka: na prva je kapelanska zaduženja upućen nakon što je 1838. godine dovršio četvretogodišnje školovanje u Centralnom bogoslovnom sjemeništu.¹⁷

1.4. Istarske biskupije i manjak svećenika

Manjak kandidata za svećenička zvanja predstavljao je dugoročan problem istarskih biskupa, koji nije uklonjen opisanim reformama. Dobrilini prethodnici na Porečko-pulskoj i Tršćansko-koparskoj biskupskoj stolici oslanjali su se na odredbu bule *Locum Beati Petri*, koja je pod određenim uvjetima i uz carski pristanak omogućavala osnivanje biskupijskih sjemeništa.¹⁸ Konkretnije, porečki biskup Antonio Peteani u svom je sjedištu o vlastitom trošku otvorio 1829. godine prvi razred privatne gimnazije za sjemeništare, ali taj je pokušaj okončan nakon samo godinu dana, ponajprije zbog nedostatka svećenika koji bi mogli poučavati u ambiciozno pokrenutoj instituciji.¹⁹ Tršćansko-koparski biskup Bartolomej Legat istaknuo se pak različitim inicijativama koje su, svaka na svoj način, povezane i s Jurjem Dobrilom.

Godine 1849. biskup Legat uspio je otvoriti u Trstu sjemenište za studente teologije četvrte, završne godine studija, ali isključivo za bogoslove Tršćansko-koparske biskupije. Prvi ravnatelj te institucije postao je upravo Dobrila, koji je u međuvremenu s uspjehom obranio disertaciju na bečkom Augustineumu i od 1842. godine postojano se uspinjao unutar crkvene hijerarhije.²⁰ Vrijedi dodati kako se to sjemenište, koje je neko vrijeme s uspjehom djelovalo, sedamdesetih godina devetnaestog stoljeća našlo pred nepremostivim teškoćama te je formalno ukinuto nedugo nakon što je Dobrila preuzeo Tršćansko-koparsku biskupiju.²¹ K tome, u razdoblju između 1850. i 1860. godine Legat je nastojao uspostaviti dječačko sjemenište²² u Kopru, uz oslonac na središnje državne vlasti. Inicijativa nije zaživjela, ali je vrijedna spomena iz više razloga. Kao i kasnija Dobrilina zamisao, taj projekt tršćanskoga biskupa ukazao je na teškoće pri prenamjeni financijskih sredstava, za što je

¹⁶ GRAH, Sjemeništa i teološko obrazovanje, 239–244.

¹⁷ MARUŠIĆ, Juraj Dobrila in njegova goriška leta, 108–109.

¹⁸ *Bularii Romani continuatio*, 378; KOVAČIĆ, Ristrutturazione delle circoscrizioni ecclesiastiche, 285; TROGRLIĆ, Dječačko (malo) sjemenište, 654–655.

¹⁹ NOVACH, *Notizie storiche sui seminari*, 32; TROGRLIĆ, Dječačko (malo) sjemenište, 655.

²⁰ DABO, *Sve za Boga, vjeru i puk*, 22–23.

²¹ NOVACH, *Notizie storiche sui seminari*, 18–19.

²² Termin “dječačko sjemenište” sažeto je pojasnio TROGRLIĆ, Dječačko (malo) sjemenište, 653. O utemeljenosti u odredbama Tridentskoga koncila te prikladnosti samoga naziva: LONČAR, Historijat i metode sjemenišnog uzgoja, 457–461.

bila potrebna suglasnost svjetovnih vlasti. K tome, podudarnost je uočljiva i u činjenici da zamisao nije uživala nepodijeljenu potporu pokrajinskih crkvenih struktura.²³ Ono što je, međutim, možda i najzanimljivije jest pokušaj dijela hrvatskoga i slovenskoga klera u Istri da biskupa Legata 1857. godine uvjere u veću korist takvoga zavoda u Pazinu nego u Kopru. Njihova argumentacija u velikoj se mjeri poklapala s tvrdnjama kojima će kasnije biskup Dobrila nastojati provesti u djelo vlastite zamisli.²⁴ Uvjerivši se u nemogućnost punoga oslonca na državnu vlast, Legat je zamrlu inicijativu još jednom pokušao oživjeti uz oslonac na pokrajinske snage.

1.5. Istarski politički predstavnici i pitanje pokrajinskoga sjemeništa

Nakon što je 1861. godine Markgrofovija Istra dobila svoj Zemaljski sabor, u zastupničkim se klupama okupio prvi, a doskora i drugi saziv pokrajinskih zastupnika. Naime, nakon što su predstavnici talijanskoga liberalnoga građanstva odbili izabrati dva istarska poslanika za Carevinsko vijeće, Sabor je raspušten, a pod znatno jačim nadzorom i utjecajem austrijskih vlasti izabran je drugi saziv koji je kao pokrajinske poslanike u bečkom parlamentu odabrao tršćanskoga namjesnika i biskupa Dobrilu.²⁵ Navedeni izbor jednoga Nijemca, k tome najvišega predstavnika središnje vlasti u Primorju, i jednoga Hrvata, biskupa koji je uživao puno povjerenje te iste vlasti, sugestivno je svjedočanstvo o drugom sazivu Zemaljskoga sabora. Bilo je to umnogome apartno poglavlje u povijesti pokrajinskoga parlamenta, prije i nakon toga beziznimno podređenoga vodstvu talijanskoga liberalnog građanstva.²⁶ Ipak, diskriminirajući stav spram slavenskoga, dakle hrvatskoga i slovenskoga stanovništva, nije se izmijenio. Ne šireći suviše opis saborskih rasprava, dovoljno je podsjetiti na Dobrilin istup, isprovociran talijanskom nepopustljivošću, koji je zaključen višekratno navođenom tvrdnjom: "Slavenski narod spava, ali tko spava nije mrtav. Ako spava može se probuditi, i probudivši se, mogao bi se možda probuditi na neugodan način za talijanski element."²⁷

Sažeti osvrt na pokrajinske političke odnose bio je potreban kako bi se barem naznačio kontekst inicijative tršćanskoga biskupa Legata. Pokrajinski sabor i vlada pri razmatranjima razloga istarske gospodarske i društvene zaostalosti razmjerno su se često osvrtni na višestruke slabosti osnovnoga i srednjega školstva. U sklopu jedne od rasprava u ožujku 1863. godine. Legat je iznio obrazloženi i razrađeni prijedlog podizanja pokrajinskoga zavoda u Kopru. Iznoseći prijedlog na talijanskom jeziku, biskup je upotrijebio temin *collegio-convitto*, ali i latinski *seminarium puerorum* (tj. dječjačko sjemenište), smjerajući na otvaranje institucije koja bi bila vezana uz koparsku gimnaziju. Legatovo je obrazloženje sadržavalo ocjenu kako društveni i moralni oporavak Istre ovisi o osnutku toga sjemeništa. Obrazlagao ju je činjenicom dugogodišnjega manjka domaćih svećenika, odnosno prema-

²³ VALDEVIT, *Chiesa e lotte nazionali*, 22, 41.

²⁴ *Biskup dr. Juraj Dobrila. Spomen-knjiga*, 86–91; CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri*, 17, 34–35.

²⁵ Temeljnu literaturu do danas predstavljaju tendenciozne, ali uz oslonac na izvorno gradivo, pisane studije: QUARANTOTTI, *La storia della Dieta del Nessuno*; QUARANTOTTI, *La seconda Dieta provinciale*.

²⁶ DE FRANCESCHI, *Uspomene*, 160.

²⁷ Navedeno prema MILOHANIĆ, *Biskup Juraj Dobrila zastupnik naroda Istre*, 36. Usp. i na istome mjestu navedene inačice Dobriline izjave prema hrvatskim i talijanskim autorima.

lim brojem istarskih kandidata za duhovna zvanja, ali i tvrdnjom kako nezanemariv dio mladeži posustaje na putu obrazovanja, ponajprije zbog nedovoljnog nadzora nad njima tijekom gimnazijskoga školovanja.²⁸ Prijedlog je prihvaćen već nekoliko dana kasnije, uz naglasak na moralnoj, ali i ekonomskoj koristi po pokrajinu.²⁹

Legatova inicijativa na koncu nije ostvarena. Financijski nacrt koji je počivao na prenamjeni sredstava ukinutih bratovština pokazao se suviše optimističnim, suočen s drukčijim stavom dijela istarskih općina.³⁰ K tome, koncem šezdesetih godina devetnaestoga stoljeća politika austrijskih vlasti u pogledu oslonca na suradnju s Katoličkom Crkvom poprimila je znatno drukčiji karakter, a nizom novih zakona okončano je konkordatsko razdoblje započeto 1855. godine.³¹ U pokrajinskim razmjerima konačni neuspjeh Legatove zamisli vezan je uz treći saziv Istarskoga sabora, uvelike popunjen zastupnicima koji su bili izabrani i na prvim izborima 1861. godine, odnosno čvrstim pobornicima talijanske dominacije, ujedno podozrivih spram crkvenoga utjecaja na društvo. Nove okolnosti utjecale su na tršćansko-koparskoga, porečko-pulskoga i krčkoga biskupa, virilne članove pokrajinskoga parlamenta koji su u prethodnim dvama sazivima razmjerno redovito prisustvovali sjednicama, da uz protokolarnu isprike prestanu sudjelovati u radu toga sabora. Legatov neuspjeh destljeće kasnije poslužio je Dobrili pri argumentiranju vlastitih zamisli pred crkvenim i svjetovnim vlastima.

2. Dobrilini pokušaji poboljšanja nepovoljnih prilika

2.1. Početak upravljanja Porečko-pulskom biskupijom i prva kanonska vizitacija

Juraj Dobrila ustoličen je za biskupa Porečko-pulske biskupije u svibnju 1858. godine. Rođen 1812. godine na teritoriju Tršćansko-koparske biskupije, četrdesetšestogodišnji se svećenik do dolaska u Poreč u više navrata istaknuo predanošću i rezultatima. Uz već spomenutu obranu disertacije³² pri “Carsko-kraljevskom višem zavodu za izobrazbu svjetovnih svećenika pri sv. Augustinu u Beču”, poznatijem kao *Augustineum* ili *Frintaneum*, Dobrila je uspješno savladavao zadaće koje mu je između 1842. i 1857. godine povjeravao biskup Legat.³³ Uspinjući se ugledom i položajem unutar biskupijske hijerarhije, istodobno je na razne načine iskazivao skrb prema najširim slojevima, ne ograničavajući se na duhovne potrebe. Naime, vjerojatno najznačajniji spomenik njegovu radu prije imenovanja biskupom svakako predstavlja molitvenik *Otče, budi volja*

²⁸ *Atti della prima e seconda Dieta provinciale dell'Istria in Parenzo. Volume primo*, 598–599. O financijskoj podlozi Legatova prijedloga usp. TROGRLIĆ, Dječeačko (malo) sjemenište, 655–656. Isprepletenost vjerskih, političkih i narodnosnih argumenata opisana je u: VALDEVIT, *Chiesa e lotte nazionali*, 46–51.

²⁹ *Atti della prima e seconda Dieta*, 653.

³⁰ Usp. izvješće Pokrajinske vlade Zemaljskom saboru iz kolovoza 1868. u: *Atti della Dieta (...). Sessione II. del secondo periodo elettorale*, 175–176.

³¹ VALDEVIT, *Chiesa e lotte nazionali*, 51.

³² Riječ je o disertaciji naslovljenoj *De Confessione sacramentali*, obranjennoj 1842. godine. O dvjestotoj obljetnici Dobrilina rođenja objavljena je u prijevodu Mate Križmana na hrvatski jezik, uz dvije uvodne studije i presliku originalnoga dokumenta: DOBRILA, *De Confessione sacramentali*.

³³ Usp. ORBANIĆ, Un contributo alla conoscenza del periodo triestino di Juraj Dobrila, 157–177; TROGRLIĆ, Neki naglasci u pastoralnom djelovanju, 154–155.

tvoja!, prvi put tiskan 1854. godine.³⁴ Četiri godine ranije, međutim, Dobrila se iznimno angažirao pri prikupljanju pomoći u Trstu izgladnjelom stanovništvu središnje Istre, odnosno vlastitoga užeg zavičaja.³⁵

Opseg i cilj rada dozvoljavaju tek naznačiti iznimno sugestivne informacije o novome biskupu, povezane s preseljenjem u Poreč. Primjerice, tijekom procesa imenovanja biskupom, povoljno mišljenje o Dobrili kao najboljem kandidatu za upražnjenu stolicu izrazili su biskupi i nadbiskup Goričke metropolije, tršćanski namjesnik te konačno ministar bogoštovlja i nastave.³⁶ Argumenti koje su pritom iznijeli jasno su svjedočanstvo o nadama koje su crkveni, ali i svjetovni vrh polagali u sposobnoga svećenika. Potrebno je dodati i kako sačuvani izvori ukazuju na dvojbe samo jedne osobe, upravo Jurja Dobrile, čije je oklijevanje prije prihvaćanja imenovanja ohrabrenjem okončao car Franjo Josip. Nezaobilazno svjedočanstvo svakako su i nastupne poslanice novoimenovanoga biskupa, hrvatska i talijanska, sadržajno srodne, ali ne i identične. Oblikujući ih, Dobrila je pokazao poznavanje pokrajinskih narodnosnih i društvenih odnosa, ujedno izražavajući osnovne preokupacije kojima se namjeravao posvetiti u povjerenoj mu dijecezi.³⁷

Po dolasku u Porečko-pulsku biskupiju, opsegom i brojem stanovnika znatno manju od Tršćansko-koparske, Dobrila se podrobno uputio u zatečeno stanje, uputivši se na prvu kanonsku vizitaciju. Između lipnja i listopada 1858. godine obišao je čitav teritorij, pri čemu se nije ograničio isključivo na propisane sastavnice vizitacija, nego je kroz neposrednu komunikaciju sa svećenicima i narodom nastojao ustanoviti ponajveće probleme malene biskupije.³⁸ Primjer te vizitacije nesumnjivo je koristan pri smještanju Dobrile u kontekst djelatnosti istarskih biskupa tijekom devetnaestoga stoljeća. Prije svega, iskrena zabrinutost i skrb za duhovne prilike ne razlikuju ga, primjerice, od njegovih prethodnika na porečkoj i tršćanskoj stolici, biskupa Antonija Peteanija i višekratno spominjanoga Bartolomeja Legata. Ono što čini podlogu Dobriline iznimne povijesne uloge jest spremnost da se nadiđu formalna ograničenja. Pojašnjenje te tvrdnje ujedno je argumentacija u prilog svjetonazorske povezanosti raznorodnih Dobrilinih aktivnosti.

³⁴ VITEZIĆ, *Die römisch-katolische Kirche bei den Kroaten*, 349.

³⁵ ORBANIĆ et al., *Zauzimanje Slavenskog društva u Trstu za gladne u središnjoj Istri*, 199–209; DABO, *Sve za Boga, vjeru i puk*, 25–27.

³⁶ U vrijeme Dobrilina preuzimanja uprave nad Porečko-pulskom biskupijom procedura imenovanja biskupa u Habsburškoj Monarhiji zasnivala se na propisima Konkordata iz 1855. godine. Tijekom razmjerno složenoga procesa mišljenje o odgovarajućim kandidatima za ispražnjenu stolicu iznosili su predstavnici crkvenih i svjetovnih vlasti, ali ključnu je ulogu ipak imao car. Ukratko opisano, Dobrilino imenovanje može poslužiti za bolje razumijevanje uobičajenoga slijeda: s obzirom na to da se Porečko-pulska biskupija nalazila na teritoriju Austrijskoga primorja, nakon smrti biskupa Antonia Peteanija 1857. tršćanski je namjesnik zatražio mišljenje svih biskupa Goričke nadbiskupije. Konkretno, bili su to tršćansko-koparski, krčki i ljubljanski biskup te gorički nadbiskup. Prikupivši njihove obrazložene prijedloge mogućih Peteanijevih nasljednika, namjesnik je oblikovao izvješće ministru bogoštovlja i nastave, u kojem je prenio stavove crkvenih velikodostojnika, ali i vlastito mišljenje. Ministar je potom sastavio konačnu listu kandidata, a car je odredio Dobrilu za novoga biskupa, što je imenovanjem potvrdio i papa. Usp. TROGRLIĆ, *Neki naglasci u pastoralnom djelovanju*, 155. Vrijedi spomenuti da je carsko pravo imenovanja biskupa na teritorijima pod habsburškom vlašću imalo znatno dužu tradiciju, a na istočnojadranski prostor, koji je tijekom novovjekovlja pripadao Veneciji ili Dubrovačkoj Republici, taj je privilegij proširen 1817. godine. KOVAČIĆ, *Ristrutturazione delle circoscrizioni ecclesiastiche*, 263–264.

³⁷ DABO, *Sve za Boga, vjeru i puk*, 29–36. Usp. i ondje navedene izvore i literaturu.

³⁸ TROGRLIĆ, *Neki naglasci u pastoralnom djelovanju*, 158–161.

2.2. Poznavanje istarskih prilika i prvi pokušaj poboljšanja uz suradnju s vlastima

Obilazak dijeceze 1858. godine i upoznavanje s vjerskim, ali i životnim okolnostima stanovništva po sebi je zamjetan poduhvat. Još je, međutim, značajnije naglasiti Dobrilinu spremnost da vizitacijama pristupa na opisan način, koliko su mu to dopuštale tjelesne snage. Bolesti, starenje, kao i povremena razočaranja i porazi tijekom godina, nepobitno su uzrokovali razumljivu skepsu spram vlastitih rezultata, ali dnevnički zapisi iz 1879. godine svjedoče o odlučnosti da i u poznoj dobi obilazi teško dostupna naselja istarske unutrašnjosti.³⁹ Dvije godine ranije Dobrilinoj se požrtvovnosti čudio i poznati istarski svećenik Jakov Volčić. Premda je u korespondenciji ostavio više zapisa koji ukazuju da mu biskupov karakter i odnos sa svećenicima nisu bili posve po volji, promatrajući ga kako se udaljava iz omalenoga Zarečja u blizini Pazina konstatirao je: “Onuda još morda nijedan biskup do biskupa Jurja ni prolazio.”⁴⁰ Ukratko, Dobriline vizitacije u temelju su njegove povezanosti s vjernicima obaju biskupija.⁴¹

Kanonski pohodi i na taj način utvrđeno stanje vjerskoga, društvenoga i javnoga života ostali bi, međutim, tek spomena vrijednim bilješkama o Dobrilinoj zbiljskoj zainteresiranosti da se biskupska aktivnost zaustavila na spoznavanju nemalih problema koji su pritiskali njegove dijeceze. Dostojno se, međutim, pokazalo kako iz biskupove vizure brojne nevolje vidljive ponajprije u istarskoj ruralnoj unutrašnjosti imaju isti korijen, a to je nedostatak duhovne skrbi, prouzrokovan zamjetnim manjkom klera. Komunicirajući sa svjetovnim i duhovnim vlastima tijekom idućih desetljeća, Dobrila je višekratno opisivao taj problem. Pritom se oslanjao na egzaktno podatke koji su se s godinama mijenjali, ali stanje koje se nastojalo predočiti ostajalo je isto ili još zahtjevnije. Bit će stoga dovoljno osvrnuti se na najraniji Dobrilin pokušaj poboljšanja zatečenoga stanja, odnosno dopis tršćanskom Namjesništvu s kraja studenoga 1858. godine. Već se u tome dokumentu, naime, odražava biskupovo uvjerenje kako nedostatak svećenstva nije isključivo vjersko pitanje, nego u sebi sažima i nepovoljne društvene, ali i nacionalne odnose u biskupiji i Markgrofoviji.⁴²

Nakon što se u uvodnom dijelu osvrnuo na broj nepopunjenih župa i kapelanija, Dobrila je ukazao kako je stvarni manjak svećenstva na koje se kao biskup može osloniti znatno veći. Naime, dio svećenika zapriječen je u obavljanju svoje službe bolešću i slabošću, ali i dio onih koji su kao bogoslovi primljeni u biskupiju iz susjednih dijeceza kako bi ublažili malobrojnost domaćega klera, svojom nevoljkošću predstavljaju “prokletstvo za zajednicu i veliku muku za biskupa”.⁴³ K tome, talijanski se svećenici sklanjaju upotrebljavati *slavenski*, odnosno hrvatski jezik, te se na njih ne može osloniti kad je riječ o seoskim župama.

³⁹ Dobriline dnevničke bilješke iz 1879. zapisane su na praznim stranicama službene publikacije *Directorium liturgicum SS. ecclesiarum Tergestinae et Iustinopolitanae (...)* Ad Annum MDCCCLXXIX. Pronađene su tijekom priprema za obilježavanje dvjestote obljetnice Dobrilina rođenja 2012., što je potaknulo Državni arhiv u Pazinu na opsežno prikupljanje preslika arhivskoga gradiva iz raznih ustanova u Hrvatskoj i inozemstvu. Bilješke iz 1879. tek su manji dio dnevničkih zapisa istarskoga biskupa na koje se pri pisanju prve Dobriline biografije iz 1882. izrijeком pozivao Cvjetko Rubetić, a njihova je kasnija sudbina nepoznata. Usp. RUBETIĆ, *Vjekopis dra Jurja Dobrile*, 22, 24.

⁴⁰ HR-HDA-819-ROVS, 64 – 62/1877, Pismo Jakova Volčića Vjekoslavu Spinčiću, 1. rujna 1877.

⁴¹ DABO, *Sve za Boga, vjeru i puk*, 67–71, 198–200.

⁴² DABO, Manjak klera u vrijeme biskupa Dobrile, 42.

⁴³ AST-I. R. LL-AG, kut. 155, dok. 103, Dopis biskupa Dobrile tršćanskom Namjesništvu, 26. studenoga 1858.

U navedenom dopisu Dobrila nije ponudio radikalna rješenja kao nekoliko godina kasnije, ali njegov prijedlog iz 1858. godine već nosi klicu buduće zamisli. Ukratko, predložio je da se dio sredstava koja je država osigurala u proračunu za šest bogoslova iz Porečko-pulske biskupije u Središnjem sjemeništu nadbiskupije, a koji je ostajao neiskorišten jer je nastavak školovanja u Gorici odabiralo manje kandidata, prenamijeni u potpore učenicima pazinske glavne škole.⁴⁴ Prijedlogu je dodao precizan izračun neutrošenih sredstava, ali i popis istarskih učenika za koje je predlagao dodjelu potpore, također precizno određenog iznosa. Već je taj razmjerno skromni prijedlog ukazivao, dakle, na temelj Dobrilinih nastojanja: mogući izvor budućih bogoslova vidio je u Pazinštini i dekanatima središnje Istre, a neophodan financijski temelj nastojao je osigurati prenamjenom postojećih sredstava, uz suradnju nadređenih struktura. K tome, vjerski, društveni i nacionalni ciljevi ispreplitali su se u povećanju broja sposobnih svećenika, jezikom i podrijetlom vezanih uz seoske istarske župe. Godine 1862., kao zastupnik Carevinskog vijeća, na sličan je način oblikovao prijedlog u pismu upućenom predsjedništvu bečkoga parlamenta.⁴⁵

2.3. Neuspjeh zamisli o ujedinjenju biskupija i posljedice za Dobrilinu djelatnost

Uz početak šezdesetih godina vezana je znatno poznatija i češće opisivana Dobrilina inicijativa. Uz argumente nalik iznesenima u dopisu Namjesništvu s kraja 1858. godine, biskup je uputio prijedloge caru i Svetoj Stolici svodive na nastavak prekrajanja crkvenih granica u interesu povećanja broja budućih svećenika.⁴⁶ Ponudio je pritom čak tri rješenja: trajno ujedinjenje Porečko-pulske i Tršćansko-koparske biskupije, privremeno podlaganje obaju dijeceza upravi tršćanskoga biskupa ili barem proširenje Porečko-pulske biskupije četirima pograničnim dekanatima (pazinskim, pićanskim, kršanskim i buzetskim). Prva dva rješenja ciljala su na mogućnost upotrebe prihoda Porečko-pulske biskupije za izobrazbu svećeničkog pomlatka. Trećim se jugozapadnoistarsku biskupiju nastojalo proširiti ne samo brojem vjernika nego na središnju Istru, koja je, kako je već istaknuto, imala osobito mjesto u Dobrilinim planovima kao izvor prikladnoga svećenstva namijenjenog hrvatskim seljacima.⁴⁷

Kao što je poznato, Dobriline zamisli za koje su bili potrebni pristanak i suradnja vrhovnih vlasti nisu urodile plodom. Granice biskupija ostale su neizmijenjene, predviđena sredstva iz državnog proračuna nisu prenamijenjena. Dobrili su stoga preostali isključivo prihodi koji su mu pripadali kao biskupu. Premda je njima raspolagao znatno promišljenije od prethodnika na porečkoj stolici, financije ni približno nisu bile dovoljne za podizanje i održavanje biskupijskoga sjemeništa. I takva ograničena sredstva, međutim, bila su dovoljna da Dobrila potakne, pokrene ili organizira različite inicijative po kojima je do danas ostao prepoznatljivom povijesnom osobom.

Drugim riječima, između početka šezdesetih i sredine sedamdesetih godina devetnaestoga stoljeća biskup je vlastitim sredstvima, uz oslonac na razgranatu mrežu suradnika u pokra-

⁴⁴ Osnovne informacije o toj školi donosi GRAH, Arhivska grada o djelovanju župnih škola, 96.

⁴⁵ CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri*, 35–36.

⁴⁶ TROGRLIĆ, Neki naglasci u pastoralnom djelovanju, 163; DABO, *Sve za Boga, vjeru i puk*, 39–43.

⁴⁷ ASDT-MV-CRGD, Koncept Dobriline predstave caru Franji Josipu I., kolovoz 1861.

jini i podupiratelje u Banskoj Hrvatskoj (biskup Strossmayer je svakako najistaknutiji, ali nikako jedini),⁴⁸ postavio čvrste temelje organiziranome političkom i preporodnom radu među istarskim Hrvatima. Na ovome mjestu dostajat će tek podsjetiti na najvažnija poglavlja: parlamentarnim istupima šezdesetih godina u Zemaljskom saboru i Carevinskom vijeću u javnom se životu zalagao za prava hrvatskoga, ali i općenito slabije zastupljenoga stanovništva Istre; na izborima za Carevinsko vijeće 1873. godine, premda u konačnici poražen, uspio je ugroziti dominaciju talijanskoga građanstva u zapadnoj Istri; pojedinačne potpore darovitim učenicima i stipendijske zaklade tijekom godina omogućile su ili olakšale školovanje brojnim sinovima seoskih obitelji, ojačavajući građanski sloj među hrvatskim stanovništvom; pokretanjem *Naše sloge* osigurao je snažno dugovječno glasilo hrvatsko-slovenskome političkome pokretu u Istri; nastojeći što više proširiti utjecaj hrvatske pisane riječi, utjecao je na jačanje povezanosti istarskih Hrvata s drugim hrvatskim zemljama, pri čemu je od posebne važnosti veza s Društvom sv. Jeronima.⁴⁹

3. Dolazak na čelo Tršćansko-koparske biskupije i pokušaj ostvarenja zamisli o ujedinjenju biskupija

3.1. Preseljenje u Trst kao nova prilika

Stav biskupa Dobrile sredinom sedamdesetih godina devetnaestog stoljeća osnažuje tvrdnju kako sve što je poduzimao u prethodnom razdoblju iz njegove perspektive nije bilo dovoljno za popravljjanje vjerske i društvene situacije. Opisujući u jednome od dopisa tadašnjem apostolskom nunciju u Beču Ludovicu Jacobiniju⁵⁰ problem opadanja broja svećenika u Porečko-pulskoj biskupiji, osvrnuo se i na svoju inicijativu objedinjavanja uprave nad objema dijecezama s početka šezdesetih godina. Dobriline riječi jasno ukazuju na stav o vlastitim postignućima kao nedovoljno učinkovitim, ali nužnima nakon što navedena zamisao nije ostvarena: “Nakon tog vremena nisam štedio ni brige ni napora u ovom pogledu; međutim bez novca ne podižu se sjemeništa, a bez zavoda za dječake od devet ili deset godina nadalje ne može biti bogoslova. Okolnosti u dvjema biskupijama Trsta i Poreča takve su naravi da ne oklijevam govoriti na ovako odlučan način. Među trima mogućnostima valja odabrati jednu: ili ujedinjenje biskupija, ili barem upravljanje porečkom povjeriti tršćanskomu biskupu tijekom petnaest godina ili nepopravljiva propast obaju dijeceza.”⁵¹

⁴⁸ Veze s istaknutim pojedincima iz Banske Hrvatske moguće je tek naslutiti prema sačuvanim fragmentima biskupove korespondencije. Dobrilin oprez i nastojanje da protivnicima ne pruži povod za optužbe vidljivi su iz činjenice da ga se u ljetopisima Društva sv. Jeronima za života redovito navodilo frazama “neimenovani dobrotvor – žarki prijatelj – neki biskup”. RUBETIĆ, *Vjekopis dra Jurja Dobrile*, 37–38.

⁴⁹ U novije vrijeme te Dobriline aktivnosti prikazane su u već navedenim monografijama: DABO, *Sve za Boga, vjeru i puk*; MILOHANIĆ, *Dr. Juraj Dobrila. Za upoznavanje s Dobrilinim radom iznimno je korisna i monografija koja je nadrasla izvornu namjenu kataloga prigodne izložbe*: LEIDECK, *Juraj Dobrila (1812.–1882.)*.

⁵⁰ Ludovico Jacobini (1832. – 1887.). Istaknuti crkveni velikodostojnik. Od 1874. do 1879. bio je nuncij u Beču. Nakon imenovanja kardinalom, 1880. postao je državni tajnik Svete Stolice. FIORENTINO, *Jacobini, Ludovico* (pristupljeno 24. srpnja 2025.).

⁵¹ ASDT-MV-AGP, kut. 11, br. 93/Pr, dopis J. Dobrile nunciju Jacobiniju, 4. studenoga 1875.

Citirani dopis nunciju iz 1875. nije pisan u Poreču, nego u Trstu. Nakon sedamnaest godina na porečkoj stolici, Dobrila je u svibnju te godine imenovan Tršćansko-koparskim biskupom, nasljednikom preminulog Bartolomeja Legata. Sačuvana korespondencija ukazuje kako mu je egzistencija u sjedištu Porečko-pulske biskupije nakon izborne borbe 1873. godine, spomenute u prethodnom poglavlju, postala nepodnošljiva, premda ni u ranijem razdoblju nije bila jednostavna. Nakon Legatove smrti Dobrila je uputio pismo utjecajnome bečkom kardinalu Josephu Rauscheru,⁵² ponajprije kako bi kardinala zamolio za suradnju pri njegovu imenovanju na upražnjenu tršćansku stolicu. Kako bi pojasnio zbog čega poseže za privatnom komunikacijom, Dobrila je naveo niz razloga zbog kojih je napuštanje Poreča smatrao izbavljenjem. Iz dopisa tako proizlazi da je ondje bio izložen neprekidnim uvredama i progonima, a šteta mu se nanosila i višekratnim paljenjem biskupskog imanja.⁵³

U kolikoj je mjeri dopis bečkome kardinalu utjecao na izbor, nemoguće je procijeniti, ali izvješće ministra bogoštovlja i nastave o kandidatima za tršćansku stolicu ukazuje da svakako nije bio presudan. Naime, biskupi Ljubljanske biskupije i Krčke biskupije te gorički nadbiskup istakli su ga kao najboljeg kandidata, a u vezi s njegovom djelatnošću u interesu istarskih Slavena, tršćanski je namjesnik istaknuo kako se Dobrila samo suprotstavio talijanizaciji zbog čega je omrznut među talijanskim građanstvom, odnosno slojem koji dominira u pokrajinskoj autonomnoj upravi. Taj ministarski izvještaj ukazuje i da zamisao o objedinjavanju istarskih biskupija nije bila nepoznanicom državnim vlastima: ljubljanski biskup spomenuo ju je u svom prijedlogu, a tršćanski namjesnik naznačio je kako bi, do imenovanja novoga biskupa ili mogućeg ujedinjenja biskupija, upravljanje Porečko-pulskom dijecezom moglo biti povjereno Dobrili kao novome Tršćansko-koparskom biskupu. Ministrovo mišljenje, međutim, taj je namjesnikov prijedlog označilo malo vjerojatnim jer se pretpostavljalo kako bi Sveta Stolica opisano rješenje vidjela ponajprije kao korak prema ukidanju Porečko-pulske biskupije.⁵⁴

3.2. *Oživljavanje inicijative u novim okolnostima*

Odmah po imenovanju Tršćansko-koparskim biskupom, još i prije svečanosti u tršćanskoj katedrali, Dobrila je oživio svoju inicijativu koja, za razliku od prvoga pokušaja, nije bila bez izgleda za uspjeh. Kao i ranije, za realizaciju njegove zamisli bio je neophodan pristanak i suradnja svjetovnih i crkvenih vlasti. Biskup je stoga nizom dopisa nastojao utjecati na prihvaćanje argumenata i pokazatelja neodrživosti trenutnoga stanja kao i izvedivosti projekta. Dobrilina vizija razlučiva je iz sadržaja niza dopisa predstavnicima vlasti: tršćanskom namjesniku i apostolskom nunciju. Svedena na bitno, ona je uključivala trajno ili privremeno ujedinjenje Porečko-pulske i Tršćansko-koparske biskupije s primarnom

⁵² Josef Othmar von Rauscher (1797. – 1875.). Godine 1853. imenovan je bečkim nadbiskupom, a 1855. kardinalom. Imao je presudnu ulogu pri sklapanju Konkordata 1855. godine. Na Prvom vatikanskom koncilu istaknuo se među manjinom koja se opirala dogmi o papinskoj nezabludivosti. ADEL – LOIDL, Rauscher, Josef Othmar von, 442–443.

⁵³ Makso PELOZA, Dobrilino pismo kardinalu Rauscheru od 10. III 1875., *Zvona* (Rijeka), travanj 1981., 4.

⁵⁴ KTR-OMP-GBJD, Izvještaj ministra Karla von Stremayra, 26. svibnja 1875.

svrhom podizanja konvikta, odnosno dječaćkoga sjemeništa u Pazinu. Polaznici bi ujedno bili učenicima tamošnje svjetovne obrazovne ustanove jer su za održavanje zasebne vjerske škole nedostajala sredstva, kao i personal.

Niža gimnazija s njemačkim nastavnim jezikom, koja je desetljećima postojala u Pazinu, 1873. godine podignuta je u rang Velike državne gimnazije s osam razreda.⁵⁵ Tako je Poluotok dobio drugu višu gimnaziju, uz koparsku u kojoj je nastavni jezik bio talijanski. Obje obrazovne institucije bile su na teritoriju Tršćansko-koparske biskupije, a premda bi se podizanje sjemeništa u Kopru temeljilo na povijesnoj tradiciji kao i zamislama prethodnog biskupa Legata, Dobrilina bojazan od talijanizacije i već istaknuto uvjerenje kako je središnja Istra pravi rasadnik budućih bogoslova usmjerili su ga Pazinu i tamošnjoj gimnaziji kao daleko prihvatljivijem rješenju. Gimnazija je bila smještena nedaleko od franjevačkog samostana u kojem su desetljećima djelovale osnovna škola i niža gimnazija, a upravo se dio franjevačkoga posjeda Dobrili činio kao najbolje mjesto za sjemenište, u korespondenciji često nazivano i konviktom. Na rubu tadašnjega urbanog područja, u blizini gimnazije, mladi polaznici bili bi zaštićeni od lošega utjecaja građanske sredine.⁵⁶ Namjera da jezik u konviktu bude *slavenski* dodatno potvrđuje na koji je dio stanovništva biskup računao u svojim planovima.⁵⁷

Biskupova zamisao počivala je na preciznom izračunu potrebnih izdataka te je, nakon provedenoga trajnog ili privremenog ujedinjenja biskupija, predviđao prodaju zemljišta u Puli, koje je bilo dijelom biskupske imovine, čemu bi se iz državnoga proračuna pridodali neisplaćeni prihodi porečko-pulskoga biskupa, iznos predviđen za bogoslove u goričkome sjemeništu, neiskorišten zbog njihove malobrojnosti te oni prihodi svećenika koji su također ostajali neisplaćenima zbog nepopunjenosti određenoga broja župa i kapelanija.⁵⁸ Ukratko, Dobrila je krajem 1875. godine od Svete Stolice očekivao da, uviđajući korist po vjerski život obaju istarskih biskupija, prihvati rizik njihova mogućeg ujedinjenja, a od državnih vlasti da pristanu na prenamjenu sredstava iz državnoga proračuna.

3.3. Napredak Dobriline inicijative do sredine 1876. godine

U vrijeme sastavljanja dopisa bečkome nunciju u kojem je opsežno razložio navedenu financijsku konstrukciju Dobrila je već bio svjestan kako se stav Svete Stolice spram njegove zamisli u bitnom ne razlikuje od reakcije na koju je naišao početkom šezdesetih godina. U to ga je uvjerio prethodni nuncijev dopis, koji je prenosio rimski stav o potrebi poduzimanja određenih mjera, ali i bojazan kako bi odlaganje imenovanja porečkoga biskupa prema Dobrilinu prijedlogu, imajući u vidu smjer tadašnje austrijske državne politike, pružilo izgovor za potpuno ukidanje biskupije. Sveta Stolica ipak nije rezolutno odbijala biskupov prijedlog. Nuncij je iznio mogućnost kompromisnog rješenja, odnosno imenovanja “upravitelja s biskupskim obilježjima i sjedištem u Poreču”⁵⁹. Tom bi upravi-

⁵⁵ LABINJAN, Gimnazija u Pazinu, 524.

⁵⁶ ASDT-MV-AGP, kut. 11, br. 112/Pr, dopis J. Dobrile nunciju Jacobiniju, 28. prosinca 1875.

⁵⁷ CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri*, 93.

⁵⁸ *Isto*.

⁵⁹ ASDT-MV-AGP, kut. 11, br. 112/Pr, dopis nuncija Jacobinija biskupu Dobrili, 3. prosinca 1875.

telju pripadala polovica biskupskih prihoda, dok bi se preostala polovica upotrijebila za dječjačko sjemenište. Na predloženi bi se način, smatrali su u Rimu, otklonila opasnost od ukidanja biskupije, a istodobno bi se osigurala sredstva za školovanje svećeničkoga pomlatka.

Premda je Dobrila u početku nastojao uvjeriti nuncija i crkvene vlasti kako to rješenje nije dostatno za podizanje sjemeništa, do svibnja 1876. godine očito je prihvatio barem dio kompromisnoga prijedloga, jer je tada uputio molbu državnim vlastima i Svetoj Stolicu da se privremeno ne popunjava upražnjena porečka biskupska stolica, uz usmjeravanje polovice uštedjenih sredstava u podizanje konvikta. Iznio je i dodatna dva preduvjeta, odnosno financijsku potporu državnih vlasti te besplatno ustupanje prostora za gradnju sjemeništa, što je očekivao od pazinskih franjevaca.⁶⁰ U kolovozu 1876. godine postojali su čvrsti razlozi za optimizam u pogledu realizacije Dobriline zamisli. Premda je nepobitan pristanak još bio razmjerno daleko, postignuta je uvjetna podrška crkvenih vlasti,⁶¹ dok je zamisao istodobno uživala podršku tršćanskoga namjesnika, spremnoga predložiti sudjelovanje vlade u troškovima gradnje i održavanja konvikta. K tomu je tog ljeta u Pazin otputovao carsko-kraljevski inženjer sa zadatkom pronalaska pogodnoga mjesta za podizanje zgrade.⁶²

3.4. Protivljenje ujedinjenju biskupija

Istodobno je, međutim, vrhunac dosegao otpor Dobrilinoj inicijativi. Nemir i nezadovoljstvo pojavili su se ranije, odnosno još 1875. godine, nedugo nakon što su se neproverene informacije u vidu govorkanja proširile Istrom. O tome je u već navođenom dopisu s početka prosinca biskupa obavijestio i nuncij Jacobini.⁶³ S vremenom se krug nezadovoljnika zacijelo širio te nije kao u vrijeme nuncijeva dopisa više bio ograničen isključivo na porečko građanstvo. Konkretniji uvid u glasine, njihovo širenje, ali i jačanje organiziranoga otpora Dobrilinu naumu pruža korespondencija krčkoga svećenika i jezikoslovca Dragutina Parčića. Dopisi koje su mu u kolovozu 1876. godine i idućih mjeseci upućivala dvojica istaknutih krčkih franjevaca trećoredaca ukazuju kako ni sudbina Krčke biskupije nije bila izuzeta pri planiranju mogućih ujedinjenja, ali još su važniji kao prinos poznavanju djelatnosti Dobrilinih pokrajinskih protivnika.⁶⁴

Ukratko, suprotstavljanje namjerama novoga tršćansko-koparskoga biskupa započelo je najkasnije u lipnju 1875. godine, dakle odmah po Dobrilinu imenovanju i prije službenoga preseljenja u Trst. Tada je pokrajinski kapetan Francesco Vidulich uputio odrješit prigovor tršćanskome namjesniku. Kao što je spomenuto, u prosincu ili ranije s postojećim nezadovoljstvom bio je upoznat i bečki nuncij, ali čini se kako je nastavak Dobriline aktivnosti ostao barem dijelom nepoznat istarskoj javnosti do sredine 1876. godine. Uz činjenicu da ni godinu dana nakon Dobrilina napuštanja Poreča tamošnja biskupska stolica nije

⁶⁰ CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri*, 93.

⁶¹ *Isto*.

⁶² ASDT-MV-AGP, kut. 11, br. 84/Pr, dopis J. Dobrile nunciju Jacobiniju, 27. kolovoza 1876.

⁶³ ASDT-MV-AGP, kut. 11, br. 112/Pr, dopis nuncija Jacobinija biskupu Dobrili, 3. prosinca 1875.

⁶⁴ BOLONIĆ, Iz korespondencije Dragutina A. Parčića, 32–36.

bila popunjena, zacijelo su posrednim putem do talijanskoga građanstva došle informacije o napretku inicijative i upornosti njezina zagovaratelja. Uostalom, jedan od Parčičevih korespondenata, Josip Turčić, uz vlastito mu je pismo dostavio i dopis svoga prijatelja, spomenutoga kapetana Vidulich, tada najmoćnije figure pokrajinskoga političkog života, napisano s namjerom utjecanja na rimske strukture.⁶⁵

Koji god bili izvori informacija, u kolovozu 1876. godine organiziran je usklađeni pritisak istarske političke i društvene elite, odnosno talijanskoga građanstva, slanjem niza sadržajno podudarnih molbi papi i caru. Najznačajniju među njima uputio je Franji Josipu 14. kolovoza Zemaljski odbor Markgrofovije Istre, odnosno najviše pokrajinsko izvršno tijelo kojem je na čelu bio spominjani pokrajinski kapetan. Uslijedile su sadržajno usklađene molbe najvećih općina Porečko-pulske biskupije, a zatim i peticija Svetom Ocu. Svedu li se izneseni argumenti na osnovno, tražio se što skorije imenovanje novoga biskupa, motivirano velikom zabrinutošću vjernika. Uz naglašavanje kako bi neimenovanje biskupa bilo iznimno štetno za moralno i vjersko stanje, Dobrilino željeno sjemenište u Pazinu opisivalo se kao instituciju koja, vezana uz svjetovnu gimnaziju i nastavnike, zasigurno ne bi dala očekivane rezultate. Ukratko, i Dobrila i talijansko građanstvo pozivali su se na opasnost od moralnoga urušavanja pokrajine, ali težeći suprotnim ciljevima.⁶⁶

Aktivnost oko zaustavljanja Dobriline inicijative time nije dovršena jer je u listopadu 1876. godine pokrajinski kapetan Vidulich razgovarao u Beču s ministrom, a početkom studenoga tršćanski je namjesnik obaviješten o namjeri odlaska tročlanoga poslanstva u glavni grad kako bi caru i nunciju predali molbu za imenovanje novoga biskupa. Najavljeno su poslanstvo činili porečki i pulski gradonačelnici te jedan motovunski kanonik.⁶⁷ Posljednja osoba važna je u prvom redu stoga jer osnažuje tvrdnju kako ni među klerom Porečko-pulske biskupije Dobrilina inicijativa nije bila bez protivnika. Najjasniji je pokazatelj ipak činjenica da se navedenim molbama caru iz kolovoza 1876. godine pridružila i ona koju je potpisao porečki katedralni kaptol, a u listopadu je višnjanski župnik Močibob obavijestio Dobrilu o okružnici porečkoga Ordinarijata kojom se svećenstvo potiče na potpisivanje dviju molbenica, caru i papi. Objema je cilj bio neizmijenjen: imenovanje novoga biskupa.⁶⁸ K tomu se Dobrilina nada kako će pazinski franjevci pristati na ustupanje dijela zemljišta pokazala neutemeljenom. Također ga je u listopadu franjevački provincijal obavijestio o negativnom stavu pazinskoga gvardijana.⁶⁹

3.5. Neuspjeh inicijative i posljedice

Zasad nije moguće precizno odrediti kada je došao kraj Dobrilinoj inicijativi. Dosad poznati podatci ukazuju kako se ona, zapravo, postupno ugasila, odnosno kako je biskup

⁶⁵ Isto, 33.

⁶⁶ DABO, *Sve za Boga, vjeru i puk*, 181–185.

⁶⁷ BOLONIĆ, Iz korespondencije Dragutina A. Parčića, 35; AST-I. R. LL-APR, kut. 3, br. 1302, dopis porečkih predstavnika tršćanskom namjesniku, 4. studenoga 1876.

⁶⁸ DABO, *Sve za Boga, vjeru i puk*, 186; ASDT-MV-AGP, kut. 11, br. 93, dopis Šime Močiboba biskupu Dobrili, 22. listopada 1876.

⁶⁹ ASDT-MV-AGP, kut. 11, br. 93, dopis provincijala Friedricha Höningmanna biskupu Dobrili, 21. listopada 1876.

s vremenom postao svjestan da je pazinsko dječjačko sjemenište teško ostvariv cilj. Već početkom 1877. godine, premda nevoljko, uzimao je u obzir i Kopar kao moguće rješenje, a u travnju 1878. godine sažeo je svoja razmišljanja u dopisu tršćanskom Namjesništvu: "Iako imam ozbiljnih sumnji oko podizanja sjemeništa u Kopru, za biskupiju je nedvojbeno korisnije imati takvu instituciju bilo gdje nego nigdje."⁷⁰ Mnogo je, međutim, značajnije što je upravo u to vrijeme obznanio svoju namjeru da vlastitu ukupnu ušteđevinu, koju je prethodno namjeravao priložiti za izgradnju pazinskoga zavoda,⁷¹ da za podizanje sjemeništa Tršćansko-koparske biskupije. Nezanemarivi iznos od 40 tisuća forinti svakako ne bi bio dovoljan za utemeljenje konvikta, ali biskup je utjecao na formiranje odbora s navedenom svrhom, u kojem su djelovale dvadeset i četiri istaknute tršćanske osobe, kao i na zasnivanje religioznoga društva nazvanog *Sveta Obitelj*, koje je bilo namijenjeno prikupljanju milodara među manje imućnim stanovništvom.⁷²

S obzirom na to da je procedura izbora novih biskupa, kako je već istaknuto, uključivala i prikupljanje mišljenja biskupa iz susjednih dijeceza, Dobrila je u travnju zacijelo već znao kako do ujedinjenja istarskih biskupija neće doći. Nedugo zatim, u kolovozu 1878. godine Porečko-pulska biskupija doista je dobila novoga biskupa. Opisano protivljenje svjetovne i crkvene elite pokrajine zasigurno je pridonijelo odbacivanju Dobriline zamisli, ali vjerojatno je presudan bio izostanak čvrstoga sporazuma Svete Stolice i austrijske vlade.⁷³

Zaključno je potrebno barem spomenuti kako su obje biskupije uskoro dobile sjemeništa: Porečko-pulska 1880. godine, a Tršćansko-koparska 1883. godine. Oba je osnovao Dobrilin dvostruki nasljednik na biskupskim stolicama, Ivan Glavina, oslanjajući se pri pokretanju tršćanskoga zavoda u velikoj mjeri na sredstva koja je oporučno ostavio ili prikupio biskup Dobrila.⁷⁴ Također, na prijelazu stoljeća inicijatori izgradnje pazinskoga Đačkog doma izrijekom su se pozivali na nekadašnju Dobrilinu zamisao, a taj zavod, nedovršen zbog izbijanja Prvoga svjetskog rata, trebao je nositi naziv *Đačko pitomište Dobrila – Feretić*.⁷⁵

Zaključak

Inicijativa biskupa Dobrile o osnivanju dječjačkoga sjemeništa u Pazinu više je od zanimljive epizode, usprkos konačnome neuspjehu. Prije svega se ta zamisao uklapa u proces modernizacije crkvenih prilika koji je zahvatio Istru, sjevernojadranski prostor i susjedne teritorije paralelno s potpadanjem tih područja pod habsburšku upravu. Nakon što su u prvoj polovici devetnaestoga stoljeća provedene reforme pod pritiskom austrijskih vlasti, nadahnutih politikom jozefinizma, rezultat je bio znatno drukčije razgraničenje crkvenih teritorija, a posljedice su se odrazile i na obrazovanje budućih svećenika. Dobrila, rođen

⁷⁰ ASDT-MV-AGP, kut. 12, br. 43/ME, dopis Jurja Dobrile tršćanskom Namjesništvu, 10. travnja 1878.

⁷¹ ASDT-MV-AGP, kut. 11, br. 120, dopis Jurja Dobrile tršćanskom Namjesniku, 1. studenoga 1876.

⁷² Vazmeni dar biskupa Dobrile, *Naša sloga* (Trst), 16. travnja 1878., 29. O Dobrilinim zakladnicama i stipendijama te općenito financijama koje je oporučno ostavio u korist obrazovanja: MILOHANIĆ, *Dr. Juraj Dobrila*, 27–43.

⁷³ DABO, *Sve za Boga, vjeru i puk*, 191; CETNAROWICZ, *Narodni preporod u Istri*, 93.

⁷⁴ TROGRLIĆ, Dječjačko (malo) sjemenište, 658–662.

⁷⁵ KEŠAC, Društveni okvir izgradnje konvikta, 82, 89.

1812. godine, bio je petnaestak godina stariji od obaju biskupija kojima je upravljao, nastalih provođenjem odredaba bule *Locum Beati Petri* iz 1828. godine. Nije, stoga, začudno što je promišljajući o ostvarenju svojih ciljeva osmislio svojevrsan nastavak svrhovitoga objedinjavanja dijeceza. Naravno, takva ocjena mora uključivati razliku u namjerama državnih vlasti s početka stoljeća i Dobrilinih zamisli, potaknutih ponajprije željom za popravljajem vjerskih i društvenih okolnosti u Istri.

Iz navedenoga proizlazi drugi razlog zbog kojeg je zamisao o pazinskom zavodu više od usputne bilješke pri opisivanju Dobrilina djelovanja. Važno je, naime, naglasiti kako ta istaknuta osoba istarske povijesti nije bila ponajprije hrvatski preporoditelj, a tek uzgredno crkveni velikodostojnik. Povijesna predodžba koja naglašava njegovu važnost pri stvaranju modernoga nacionalnog identiteta kod istarskih Hrvata nije, naravno, pogrešna. Mogla bi se prije okarakterizirati suviše skučenom jer zapostavlja činjenicu kako su Dobrilini mnogobrojni rezultati nastali ponajprije kao posljedica promišljene djelatnosti biskupa, iskreno zabrinutog za povjerene mu teritorije i vjernike. U radu se nastojalo naglasiti, upućujući barem u bilješkama i kratkim crtama na poznatije Dobriline inicijative, kako se upravo u nakani podizanja sjemeništa ogleda važnost koju je za njega imalo podizanje klera prikladnoga za djelovanje na istarskom prostoru, poglavito u seoskim župama. Treći se cilj rada nadovezuje na upravo izneseno. Dobrilina želja za dječaćkim sjemeništem u Pazinu zrcali, kao i ostale njegove važne inicijative, osnovicu njegove djelatnosti. Biskup, naime, nije priželjkivao isključivo povećanje broja bogoslova. Njegov su cilj bili budući svećenici koji će utjecati na ruralni prostor iz kojega su i sami potekli, utječući istodobno na to da nezaustavljiv proces modernizacije ne bude nužno povezan sa slabljenjem crkvenog utjecaja, ali ni s procesom talijanizacije javnoga života. Drugim riječima, u nastojanjima biskupa Dobrile, što uključuje i neostvareno pazinsko dječaćko sjemenište, redovito su prisutni vjerski, društveni i nacionalni ciljevi, što je potrebno imati na umu želi li se potpunije razumjeti njegov svjetonazor.

SUMMARY

BISHOP JURAJ DOBRILA'S VISION OF THE UNIFICATION OF THE DIOCESE OF POREČ AND PULA WITH THE DIOCESE OF TRIESTE AND KOPER

*Bishop Juraj Dobrila's idea of uniting the Diocese of Poreč-Pula with that of Trieste-Koper and establishing a boys' seminary (lat. seminarium puerorum) in Pazin is not unknown in the literature, but it is often reduced to a passing note. This paper describes the dual context of this initiative. The first part highlights the significance of the reforms implemented by 1830 in the wider Eastern Adriatic area through the enforcement of the papal bull *Locum Beati Petri*. The delineation and restructuring of church territories at that time were carried out under pressure from the Austrian authorities and had an impact on the education of the future clergy. The second part, based on literature and archival sources, describes Dobrila's initiative. It presents the foundations of his proposal, the reactions of both ecclesiastical and secular authorities, and the obstacles encountered. It also addresses the growing opposition to the bishop's idea, which, at least in part, reflected increasingly tense interethnic relations in the province. The conclusion emphasizes the connection between Dobrila's vision of the seminary and his worldview, which encompassed religious, social, and national elements.*

KEY WORDS: Istria, reforms, Diocese of Poreč and Pula, Diocese of Trieste and Koper, seminaries, Juraj Dobrila

Arhivska grada

- ASDT-MV-CRGD: Archivio storico diocesano di Trieste, Miscellanea sui vescovi, Carte riguardanti G. Dobrila.
- ASDT-MV-AGP: Archivio storico diocesano di Trieste, Miscellanea sui vescovi, Atti di gestione particolare.
- AST-I. R. LL-AG: Archivio di Stato di Trieste, I. R. Luogotenenza del Litorale (1850–1918), Atti generali (1850–1886).
- AST-I. R. LL-APR: Archivio di Stato di Trieste, I. R. Luogotenenza del Litorale (1850–1918), Atti presidiali riservati (1854–1916).
- Directorium liturgicum SS. ecclesiarum Tergestinae et Iustinopolitanae (...) Ad Annum MDCCCLXXIX*, Knjižnica Nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa u Zagrebu. sig. 24165.
- HR-HDA-819-ROVS: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 819, Rukopisna ostavština Vjekoslava Spinčića.
- KTR-OMP-GBJD: Knjižnica Teologije u Rijeci, Ostavština Maksa Peloze, Gradivo o biskupu Jurju Dobrili.

Popis literature

- ADEL, Kurt – LOIDL, Franz. Rauscher, Josef Othmar von. U: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815. – 1950*. Sv. 8. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1983., 442–443.
- APOLLONIO, Almerigo. *Libertà, autonomia, nazionalità. Trieste, l'Istria e il Goriziano nell'impero di Francesco Giuseppe 1848–1870 (con le coordinate economiche regionali 1815–1875)*. Trieste: Deputazione di storia patria per la Venezia Giulia, 2007.
- APOLLONIO, Almerigo. *Nel tardo Ottocento asburgico. Il lungo ministero del conte Taaffe e i suoi riflessi sul Litorale*. Trieste: IRCI, 2018.
- Atti della prima e seconda Dieta provinciale dell'Istria in Parenzo. Volume primo*. Rovigno: Antonio Coana, 1863.
- Atti della Dieta provinciale dell'Istria in Parenzo. Sessione II. del secondo periodo elettorale*, Rovigno: Antonio Coana, 1867.
- Biskup dr. Juraj Dobrila. Spomen-knjiga*. (Faks. pretisak izd. iz 1912. god.) Pazin: "Josip Turčinović" d. o. o., 2012.
- BOLONIĆ, Mihovil. Iz korespondencije Dragutina A. Parčića. *Croatica christiana periodica* 5 (1981.) 7: 29–42.
- Bularii Romani continuatio, Tomus 17 continens pontificatus Leonis XII*. Romae: ex typographia Reverendae Camerae Apostolicae, 1855.

- CETNAROWICZ, Antoni. *Narodni preporod u Istri (1860–1907)*. Zagreb: Srednja Europa, 2014.
- ĆOSIĆ, Stjepan. Državna uprava u Dalmaciji i crkveni preustroj 1828./1830. godine. *Croatica christiana periodica* 34 (2010.) 65: 51–66.
- DABO, Mihovil. Manjak klera u vrijeme biskupa Dobrile – vjersko, društveno i političko pitanje. U: *Dr. Juraj Dobrila (1812.–1882.) i stoljeće Krasne zemlje (1912.–2012.)*. Ur. Josip Šiklić, Poreč: Biskupija Porečka i Pulska – “Josip Turčinović” d. o. o., 2015., 37–50.
- DABO, Mihovil – ŠETIĆ, Nevio. *Naša sloga 1870. – 1915. Novine hrvatskoga preporodnoga i nacionalno-integracijskoga procesa u Istri i na kvarnerskim otocima. Izbor iz građe*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2020.
- DABO, Mihovil. *Sve za Boga, vjeru i puk: biskup Juraj Dobrila u svom vremenu*. Pazin: Državni arhiv u Pazinu – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015.
- DE FRANCESCHI, Carlo. *Uspomene*. Pula – Rijeka: Čakavski sabor i dr., 1989.
- DOBRILA, Juraj. *De Confessione sacramentali (doktorska disertacija)*. Prijepis i prijevod Mate Križman. Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2012.
- DOLINAR, M. France. Cerkenoupravna ureditev slovenskega prostora do ustanovitve slovenske metropolije 1968. *Zgodovinski časopis* 48 (1994.) 1: 55–61.
- FIORENTINO, M. Carlo. Jacobini, Ludovico. U: *Dizionario Biografico degli Italiani*. U: [https://www.treccani.it/enciclopedia/ludovico-jacobini_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/ludovico-jacobini_(Dizionario-Biografico)/) (pristupljeno 20. listopada 2025.).
- FONOVIĆ CVIJANOVIĆ, Teodora. Jezik četiriju izdanja molitvenika *Otče, budi volja tvoja* biskupa Jurja Dobrile. *Croatica christiana periodica* 41 (2017.) 79: 47–60.
- GRAH, Ivan. Arhivska građa o djelovanju župnih škola na području središnje Istre (1815–1869). *Vjesnik istarskog arhiva* 2–3 (1992.–1993.): 93–104.
- GRAH, Ivan. Sjemeništa i teološko obrazovanje na području istarskih biskupija. U: *Visoko školstvo na području Riječko-senjske metropolije. Spomenica*. Ur. Mile Bogović. Zagreb – Rijeka: Kršćanska sadašnjost – Teologija u Rijeci, 1999., 221–244.
- IVELJIĆ, Iskra. Modernizacija izvana i modernizacija iznutra. Hrvatske zemlje od neoapsolutizma do bana Ivana Mažuranića. U: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Sv. IV. Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne*. Ur. Josip Bratulić i dr. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, 2009., 77–92.
- KEŠAC, Gracijano. Društveni okvir izgradnje konvikta (đačkog doma) za učenike hrvatske gimnazije u Pazinu na početku 20. st. *Problemi sjevernog Jadrana* 9 (2009.): 79–99.
- KOVAČIĆ, Slavko. Ristrutturazione delle circoscrizioni ecclesiastiche in Dalmazia. U: *Istria e Dalmazia nel periodo Asburgico dal 1815 al 1848*. Ur. Giorgio Padoan. Ravenna: Longo editore, 1993., 255–291.
- LABINJAN, Galiano. Gimnazija u Pazinu s nastavom na njemačkom jeziku (1836.–1890.). U: *Hrvatska gimnazija u Pazinu 1899.–1999. Zbornik*. Ur. Josip Šiklić. Pazin: Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile i dr., 1999., 511–531.
- LEIDECK, Markus. *Juraj Dobrila (1812.–1882.): (povodom 200. obljetnice rođenja)*. Pazin: Državni arhiv, 2012.

- LONČAR, Pavao. Historijat i metode sjemenišnog uzgoja. II. Tridentinska sjemeništa. *Bogoslovska smotra* 17 (1929.) 4: 457–461.
- MANIN, Istra u 19. stoljeću. U: Temelji moderne Hrvatske. *Hrvatske zemlje u "dugom" 19. stoljeću*. Ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj. Zagreb: Matica hrvatska, 2016., 437–454.
- MARUŠIĆ, Branko. Juraj Dobrila in njegova goriška leta. U: *Istarski preporoditelj Juraj Dobrila 1812–1882*. Gl. ur. Galiano Labinjan, Pazin: Istarsko književno društvo "Juraj Dobrila" i dr., 1985., 107–115.
- MEDVED, Marko. Povijest Crkve u djelu dr. sc. Maksa Peloze. U: *Mune i Žejane Maksa Pelozu*. Gl. ur. Robert Doričić. Žejane: Udruga Žejane, 2016., 9–22.
- MILOHANIĆ, Mladen Juvenal. *Biskup Juraj Dobrila zastupnik naroda Istre: u Istarskom saboru (1861.–1868.) i Bečkom parlamentu (1861.–1865.)*. Pazin: "Josip Turčinović" d. o. o., 2008.
- MILOHANIĆ, Mladen Juvenal. *Dr. Juraj Dobrila. Glasnik istine, branitelj naroda i Crkve: rodoljub, filantrop, homo politicus*. Pazin: "Josip Turčinović" d. o. o. – IKD "Juraj Dobrila", 2012.
- Naša sloga* (Trst), 1878.
- NOVACH, Mario. *Notizie storiche sui seminari di Capodistria, Trieste e Parenzo*. Capodistria: SIG Luciano Priora, 1927.
- ORBANIĆ, Elvis. Un contributo alla conoscenza del periodo triestino di Juraj Dobrila. U: *I Croati a Trieste*. Ur. Damir Murković. Trieste: Edizioni Comunità Croata di Trieste, 2007., 157–177.
- ORBANIĆ, Elvis – POLIĆ, Maja. Zauzimanje Slavenskog društva u Trstu za gladne u središnjoj Istri (1850.). U: *Cerealia, oleum, vinum...: kultura prehrane i blagovanja na jadranskom prostoru, 3. Istarski povijesni biennale*. Ur. Marija Mogorović Crljenko – Elena Uljančić-Vekić. Poreč: Zavičajni muzej Poreštine – Državni arhiv u Pazinu – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2009., 199–209.
- PELOZA, Makso. Hijerarhijski i teritorijalni razvoj goričke crkvene provincije 1749–1965. *Marulić* 2 (1969.) 3: 70–78; 3 (1970.) 2: 50–59; 3 (1970.) 3: 51–61.
- PELOZA, Makso. Historijat stvaranja Modruške biskupije sa sjedištem u Rijeci 1818–1822. godine. *Jadranski zbornik* 7 (1966. – 1969.): 417–433.
- QUARANTOTTI, Giovanni. *Istria del Risorgimento. Storia della Dieta del nessuno*. Parenzo: G. Coana & figli, 1938.
- QUARANTOTTI, Giovanni. La seconda Dieta provinciale dell'Istria (25 settembre 1861 – 17 febbraio 1867). *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* 71/19 n.s. (1971.): 193–235.
- RUBETIĆ, Cvjetko. *Vjekopis dra Jurja Dobrile biskupa tršćansko-koparskog prije porečko-puljskog*. Zagreb: Društvo sv. Jeronima, 1882.
- SIMON, Daniela. *Die bedrohte Ordnung der Vielfalt. Kulturelle Hybridität in Istrien, 1870–1914*. Bielefeld: transcript Verlag, 2024.
- STULLI, Bernard. *Istarsko okružje 1825–1860*. Pazin – Rijeka: Historijski arhiv Pazin – Histrijski arhiv Rijeka, 1984.

- ŠETIĆ, Nevio. O procesu integracije suvremene hrvatske nacije u Istri. U: *Iz istarskoga novovjekovlja*, Labin: Istarski glas, 1999., 111–151.
- ŠIDAK, Jaroslav. *Hrvatski narodni preporod – ilirski pokret*. Zagreb: Školska knjiga – Stvarnost, 1990.
- TROGRLIĆ, Marko. Dalmacija u 19. stoljeću. U: *Dalmacija i Istra u 19. stoljeću*. ŠETIĆ, Nevio – TROGRLIĆ, Marko. Zagreb: Leykam international, 2015., 9–134.
- TROGRLIĆ, Stipan. Dječjačko (malo) sjemenište porečko-pulske biskupije u Kopru (1880.–1919.). *Časopis za suvremenu povijest* 39 (2007.) 3: 653–685.
- TROGRLIĆ, Stipan. Neki naglasci u pastoralnom djelovanju biskupa Jurja Dobrile (1858.–1882.). *Croatia christiana periodica* 35 (2011.) 67: 153–168.
- VALDEVIT, Giampaolo. *Chiesa e lotte nazionali: il caso di Trieste (1850–1919)*. Trieste: Aries Edizioni, 1979.
- VITEZIĆ, Ivan. Die römisch-katholische Kirche bei den Kroaten. *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918. Band IV: Die Konfessionen*. Ur. Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch, Wien: Verlag der Oesterreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995., 332–398.
- Zvona* (Rijeka), 1981.